

УДК 342.1

СПЕЦІАЛЬНІ ГАРАНТІЇ КОНСТИТУЦІЙНОГО ПРАВА ГРОМАДЯН НА ОБ'ЄДНАННЯ В ПОЛІТИЧНІ ПАРТІЇ В УКРАЇНІ

Світлана ОСАУЛЕНКО,
кандидат юридичних наук, професор,
професор кафедри конституційного права
Національного університету «Одеська юридична академія»

АНОТАЦІЯ

У статті на матеріалах дослідження гарантій конституційного права на свободу об'єднання в політичні партії доведено таке: під час дослідження окремого суб'єктивного права до його спеціальних гарантій слід відносити не сукупність нормативних і організаційних гарантій, як наразі вважає більшість дослідників цього питання, щодо всіх прав людини, а лише нормативні гарантії того чи іншого суб'єктивного права. Що ж до організаційних гарантій, то вони можуть бути віднесені до спеціальних (юридичних), може бути виявлений їх спеціальний зміст тільки для всіх прав людини в сукупності, але не для того чи іншого суб'єктивного права окремо.

Ключові слова: гарантії права на свободу об'єднання в політичні партії, спеціальні гарантії права на свободу об'єднання в політичні партії, гарантії прав людини, свобода об'єднань, право на об'єднання в політичні партії.

SPECIAL GUARANTEES OF THE CONSTITUTIONAL FREEDOM ON THE POLITICAL PARTY ASSOCIATIONS IN UKRAINE

Svitlana OSAULENKO,
Candidate of Law Science, Professor,
Professor at the Department of the Constitutional Law
of National University "Odessa Law Academy"

SUMMARY

In the article, on the materials of the study of guarantees of the constitutional right to freedom of association in political parties, it is proved: in the study of a separate subjective right to its special guarantees, not a set of normative and organizational guarantees should be attributed. At present most researchers consider this issue in relation to all rights, but only normative guarantees of a subjective right. As for organizational guarantees, they can be classified as special (legal) ones and their special content may be revealed only for all human rights in aggregate, but not for this or that separate subjective right separately.

Key words: guarantees of the freedom of association in political parties, special guarantees of the freedom of association in political parties, human rights guarantees, freedom of association, freedom of association in political parties.

Постановка проблеми. Гарантії конституційного права на свободу об'єднання в політичні партії навряд чи логічно вивчати всі разом, не застосовуючи до них класифікації. Наразі найбільш поширеною та майже усталеною в українській юридичній літературі є класифікація гарантій прав людини залежно від сфери суспільного життя та змісту гарантій на загальні та спеціальні. Стосовно досліджуваного права найбільш вагомими є загальні гарантії, що належать до політичних і соціально-економічних. Але в рамках будь-якого правового дослідження особливу увагу привертають не загальні, а спеціальні гарантії, і дослідження конституційного права на свободу об'єднання в політичні партії в Україні не є винятком.

Актуальність теми дослідження пов'язана з тим, що з підвищенням ступеня демократизації суспільного життя політичні партії як інститути громадянського суспільства відіграють у ньому все більшу роль. Водночас наявність в Україні тоталітарного минулого часто унеможливило застосування історичного національного досвіду для того, щоб постійно вдосконалювати чинне законодавство про конституційне право на свободу об'єднання в політичні партії. Тому наукові напрацювання в цій сфері, яких наразі доволі небагато, слід усіяло вітати.

Стан дослідження. Поки що проблематика спеціальних гарантій конституційного права на свободу об'єднання

в політичні партії в Україні залишається малодослідженою. У зв'язку із цим під час написання статті застосовувалися праці, здебільшого присвячені питанням гарантій прав людини в цілому, а також гарантіям політичних прав людини (наприклад, дисертаційне дослідження Е.С. Регушевського «Нормативно-правові гарантії політичних прав і свобод людини й громадянина в Україні» [1]). Варто підкреслити, що наразі в українській юридичній літературі значно більша увага приділяється не організаційно-правовим, а нормативно-правовим гарантіям (наприклад, дисертаційне дослідження Т.М. Заворотченко «Нормативно-правові гарантії прав і свобод людини й громадянина в Україні» [2]).

Метою й задачею статті є критичний аналіз наявних у юридичній літературі пропозицій щодо класифікації гарантій прав людини та формулювання теоретичного підґрунтя для дослідження гарантій конституційного права на свободу об'єднання в політичні партії, зокрема й для їхньої класифікації.

Виклад основного матеріалу. Спеціальні гарантії того чи іншого права людини найчастіше визначаються як система правових умов, засобів і способів реалізації, охорони та захисту цього права.

У юридичній літературі наразі пропонується значна кількість класифікацій спеціальних гарантій прав людини, які можна успішно застосовувати також і для дослідження

конституційного права на свободу об'єднання в політичні партії. Дуже ґрунтовно досліддила це питання й угрупувала відповідні пропозиції Я.П. Кузьменко. На підставі ознайомлення з її узагальненнями можна виділити найбільш популярні критерії класифікації спеціальних гарантій:

1) за суб'єктами (парламентські, президентські, судові, адміністративні);

2) за характером юридичної діяльності (правотворчі гарантії, основним змістом яких є конституційне закріплення правового статусу суб'єктів і визначення засобів впливу на порушників; правороз'яснювальні гарантії, що забезпечують доступ до інформації суб'єктам щодо змісту їхніх прав і свобод; правореалізаційні гарантії, що створюють умови для використання прав, дотримання заборон і виконання обов'язків як засобу гарантування прав);

3) за змістом (нормативні гарантії, які визначаються як норми-принципи щодо невідчужуваності, непорушності, невичерпності, рівності прав і свобод людини; організаційні гарантії, які характеризуються як статус спеціальних суб'єктів, що сприяють реалізації прав) [3, с. 29].

Слід підкреслити, що деякі з авторських узагальнень можуть слугувати підґрунтям для подальших наукових дискусій. Щодо першої класифікації, то потребує пояснень зміст адміністративних спеціальних гарантій. Крім того, під час дослідження конституційного права на свободу об'єднання в політичні партії слід підкреслити, що навряд чи можна знайти «президентські» гарантії цього права.

Щодо другої класифікації, то варто зауважити, що вона трапляється в юридичній літературі, але не набула поширення в дослідженні не гарантування прав людини в цілому, а гарантування окремих суб'єктивних прав. У зв'язку із цим її універсальність і високий ступінь поширеності, про який пише Я.П. Кузьменко, можна поставити під сумнів. Значно привабливішим із погляду дослідження саме конституційного права на свободу об'єднання в політичні партії, а також із практичного погляду є напрацювання М.В. Вітрука. Учений на підставі призначення гарантій поділяв їх на такі:

1) гарантії реалізації (здійснення) прав і свобод особистості, зокрема конкретизація меж прав і обов'язків; установлення юридичних фактів, із якими пов'язується їх реалізація; визначення процесуально-процедурних форм реалізації прав, свобод і обов'язків, законних інтересів; засоби заохочення й пільги для стимулювання ефективної їх реалізації;

2) гарантії охорони й захисту прав і свобод особистості, зокрема заходи профілактики й запобігання правопорушень; заходи обмеження й інші правозабезпечувальні засоби; заходи правового захисту; заходи юридичної відповідальності; заходи нагляду й контролю за правомірністю поведінки суб'єктів права з метою виявлення випадків правопорушень; процесуально-процедурні форми реалізації вищезазначених заходів [4, с. 306, 314, 322].

Ця класифікація набула значно більшого розповсюдження в юридичній літературі порівняно з подібною до неї класифікацією спеціальних гарантій за характером юридичної діяльності. На користь цього свідчить наявність більш сучасних напрацювань, спрямованих на подальший розвиток сформульованих М.В. Вітруком пропозицій. Наприклад, у своєму дисертаційному дослідженні А.В. Грабильніков пропонує не об'єднувати гарантії охорони й захисту прав і свобод особистості, а розглядати їх як гарантії, що належать до окремих груп. Таким чином, він пропонує залежно від призначення гарантій класифікувати їх на гарантії реалізації (здійснення); гарантії охорони; гарантії захисту прав і свобод особистості [5, с. 120–121].

Під час дослідження конституційного права на свободу об'єднання в політичні партії в Україні навряд чи можна ре-

комендувати застосовувати як класифікацію за характером юридичної діяльності, так і класифікацію гарантій за призначенням (хоча друга видається значно привабливішою). При цьому в контексті аналізу певних суб'єктивних прав, можливо, стане в нагоді пропозиція А.В. Грабильнікова щодо «роз'єднання» гарантій охорони та захисту прав і свобод особистості, але, урахувавши особливості конституційного права на свободу об'єднання в політичні партії в Україні, навіть ідея М.В. Вітрука поділяти відповідні гарантії на дві групи (перша – гарантії реалізації (здійснення) прав і свобод особистості, друга – гарантії охорони й захисту прав і свобод особистості) навряд чи стане в нагоді.

Що ж до третьої класифікації, наведеної під час цитування праці Я.П. Кузьменко, то в якості зауваження можна лише підкреслити, що більш розповсюдженим наразі є найменування виокремлених груп гарантій не «нормативні й організаційні», а «нормативно-правові й організаційно-правові» (див., наприклад, [6, с. 192]). Варто, однак, погодитися з Я.П. Кузьменко в тому, що більш оптимальним є застосування саме наведених нею назв класифікаційних груп.

Слід зауважити, що ознайомлення із сутністю організаційних гарантій конституційних прав людини привертає увагу до того факту, що перша класифікація, наведена під час цитування праці Я.П. Кузьменко, частково охоплює цей вид гарантій. Таким чином, якщо під час розгляду гарантування конституційного права на свободу об'єднання в політичні партії приділяти увагу організаційно-правовим гарантіям, то необхідність у застосуванні класифікації гарантій за суб'єктами навряд чи існує.

Класифікація гарантій прав людини на загальні та спеціальні, а спеціальних гарантій прав людини – на нормативні й організаційні є настільки поширеною, що в більшості вчених вже не викликає сумнівів доцільність її застосування під час характеристики конкретного суб'єктивного права. Однак, навряд чи можна погодитися з таким підходом до досліджень суб'єктивних прав.

Аналіз авторефератів дисертацій на здобуття наукових ступенів кандидатів і докторів юридичних наук, присвячених окремим суб'єктивним правам, свідчить про те, що автори ретельно характеризують не тільки обране в якості предмета дослідження суб'єктивне право, але й гарантії його реалізації. Для ілюстрації цього твердження слід навести стисле узагальнення.

Л.М. Дешко в дисертаційному дослідженні на тему «Конституційне право звертатися до міжнародних судових установ і міжнародних організацій: порівняльно-правове дослідження» присвятила один із розділів виключно гарантіям цього права. Так, «розділ 4 «Гарантії конституційного права звертатися до міжнародних судових установ і міжнародних організацій» складається з двох підрозділів, у яких визначається роль і значення конституційно-правових гарантій права кожного після використання всіх національних засобів юридичного захисту звертатися за захистом своїх прав і свобод до відповідних міжнародних судових установ чи до відповідних органів міжнародних організацій, членом або учасником яких є держава, досліджується їх система, обґрунтовуються шляхи вдосконалення» [7, с. 17]. Складовими частинами розділу 4 є підрозділ 4.1 «Нормативно-правові гарантії конституційного права звертатися до міжнародних судових установ і міжнародних організацій» і підрозділ 4.2 «Організаційно-правові гарантії конституційного права звертатися до міжнародних судових установ і міжнародних організацій».

К.В. Москальчук проаналізувала конституційне право доступу громадян України до служби в органах місцевого самоврядування; один із трьох розділів її дослідження присвячений гарантіям цього права (підрозділ 3.1 має

назву «Нормативні гарантії права доступу громадян України до служби в органах місцевого самоврядування», підрозділ 3.2 – «Організаційні гарантії реалізації права доступу громадян України до служби в органах місцевого самоврядування») [8].

В.М. Малишко один із трьох розділів дисертації «Конституційне право людини на свободу світогляду й віросповідання» присвятив аналізу гарантій відповідного права. Це розділ 3 «Юридичні гарантії реалізації права людини на свободу світогляду й віросповідання» [9], який структурований на два підрозділи, аналогічні виокремленим К.М. Москальчук і Л.М. Дешко.

О.В. Домбровська в дисертації «Конституційне право на життя людини й громадянина та забезпечення його реалізації органами внутрішніх справ» приділила значну увагу гарантіям цього права. Розділ 2 її роботи має назву «Гарантії реалізації конституційного права на життя людини й громадянина» та «складається з трьох підрозділів, висновків до розділу, у яких розкривається соціально-юридичний механізм реалізації, загальносоціальні та юридичні гарантії конституційного права на життя людини й громадянина», а саме:

– підрозділ 2.1 отримав назву «Соціально-юридичний механізм реалізації конституційного права на життя людини й громадянина»;

– у підрозділі 2.2 «Загальносоціальні гарантії конституційного права на життя людини й громадянина» аналізуються загальні та спеціальні соціально-економічні, політичні, ідеологічні, духовні, зокрема й релігійні, організаційні гарантії конституційного права людини на життя;

– підрозділ 2.3 «Юридичні гарантії конституційного права на життя людини й громадянина» розкриває сутність і систему юридичних гарантій аналізованого права [10, с. 9–10].

Значно меншу увагу гарантіям досліджуваного нею суб'єктивного права приділила Т.М. Мілова в роботі «Конституційне право людини й громадянина на свободу наукової творчості в Україні». Лише один із восьми підрозділів її дисертації стосується конституційно-правових гарантій цього права (підрозділ 2.4 [11, с. 13]). До вчених, які також присвятили лише один підрозділ гарантіям досліджуваного ними права, слід віднести таких:

– В.В. Іванюшенко, яка в дисертації «Конституційне право людини й громадянина на безпечне для життя й здоров'я довкілля та його забезпечення в системі місцевого самоврядування» проаналізувала в підрозділі 2.2 юридичні гарантії конституційного права людини й громадянина на безпечне для життя й здоров'я довкілля [12];

– К.М. Романенко, яка в роботі «Конституційне право людини на освіту в Україні: стан і тенденції розвитку» присвятила підрозділ 3.3 розвитку гарантій права на освіту в Україні [13] тощо.

Варто зазначити, що під час аналізу юридичних (спеціальних) гарантій у цілому всі ці автори розглядають майже однакові принципи, органи публічної влади, інститути громадянського суспільства, що задіяні в реалізації, захисті, охороні прав людини в цілому. Більшість специфічних рис стосується юридичної відповідальності за порушення суб'єктивного права (але вкрай рідко йдеться саме про конституційно-правову відповідальність), удосконалення нормативної регламентації реалізації, захисту, охорони конкретного права.

Навіть у більш компактних роботах – у наукових статтях – авторам україн важко відійти від суто теоретичних питань, проблем, напрацювань і виокремити які-небудь цікаві риси, які б стосувалися гарантування виключно аналізованого ними суб'єктивного права та/або групи прав. Прикладами можуть слугувати статті Т.М. Мілової «Нор-

мативно-правові гарантії конституційного права людини й громадянина на свободу наукової творчості в Україні», В.І. Чорненького «Система юридичних гарантій здійснення прав і свобод інвалідів в Україні» й інші.

На користь цього твердження свідчить порівняння змісту відповідних фрагментів згаданих праць із більш теоретичними напрацюваннями із цього самого питання (наприклад, із відповідними фрагментами монографічного дослідження Т.М. Заворотченко «Нормативно-правові гарантії прав і свобод людини й громадянина в Україні» [2], а в контексті аналізу конституційного права на свободу об'єднання в політичні партії – також і праці Е.С. Регушевського «Нормативно-правові гарантії політичних прав і свобод людини й громадянина в Україні» [1]). Ці автори приділили певну увагу не тільки нормативним, але й організаційним гарантіям, при цьому окреслювали переважно ті самі проблеми та висували аналогічні пропозиції, що й автори, які досліджували спеціальні гарантії прав людини не в цілому, а щодо окремих суб'єктивних прав.

Висновки. Викладене вище свідчить про те, що під час дослідження окремого суб'єктивного права до його спеціальних гарантій слід відносити не сукупність нормативних і організаційних гарантій, як наразі вважає більшість дослідників цього питання, щодо всіх прав людини, а лише нормативні гарантії того чи іншого суб'єктивного права. Що ж до організаційних гарантій, то вони можуть бути віднесені до спеціальних (юридичних), може бути виявлений їх спеціальний зміст тільки для всіх прав людини в сукупності, але не для того чи іншого суб'єктивного права окремо. Висновок сформульований на матеріалах дослідження гарантій конституційного права на свободу об'єднання в політичні партії.

Перспективи подальших досліджень полягають у тому, щоб виявити, як саме класифікують гарантії окремих конституційних прав зарубіжні вчені, насамперед ті, що працюють у країнах ЄС (див., наприклад, [14; 15]).

Список використаної літератури:

1. Регушевський Е.С. Нормативно-правові гарантії політичних прав та свобод людини і громадянина в Україні: дис. ... канд. юрид. наук. К., 2004. 230 с.
2. Заворотченко Т.М. Нормативно-правові гарантії прав і свобод людини і громадянина в Україні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. К., 2002. 18 с.
3. Кузьменко Я.П. Загальна характеристика юридичних гарантій права людини на життя. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право. 2014. Вип. 29. С. 27–32.
4. Витрук Н.В. Общая теория правового положения личности. М.: Норма, 2008. 448 с.
5. Грабильников А.В. Конституційне право громадян України брати участь в управлінні державними справами: проблеми теорії і практики: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. К., 2006. 20 с.
6. Клімова Г.П. Права і свободи людини в Україні: класифікація, гарантії реалізації. Державне будівництво та місцеве самоврядування. Вип. 11. Х.: Право, 2006. С. 184–193.
7. Дешко Л.М. Конституційне право звертатися до міжнародних судових установ та міжнародних організацій: порівняльно-правове дослідження: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук. К., 2017. 38 с.
8. Москальчук К.М. Конституційне право доступу громадян України до служби в органах місцевого самоврядування: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Одеса, 2013. 20 с.
9. Малишко В.М. Конституційне право людини на свободу світогляду і віросповідання: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. К., 2005. 18 с.

10. Домбровська О.В. Конституційне право на життя людини і громадянина та забезпечення його реалізації органами внутрішніх справ: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. К., 2006. 18 с.

11. Мілова Т.М. Конституційне право людини і громадянина на свободу наукової творчості в Україні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. К., 2008. 22 с.

12. Іванюшенко В.В. Конституційне право людини і громадянина на безпечне для життя і здоров'я довкілля та його забезпечення в системі місцевого самоврядування: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. К., 2009. 22 с.

13. Романенко К.М. Конституційне право людини на освіту в Україні: стан і тенденції розвитку: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2008. 24 с.

14. Мішина Н.В. Європеїзація конституційного права України: проблеми і перспективи. Публічне право. 2011. № 3. С. 12–20.

15. Мішина Н.В. «Кодекс зебри» як модельна схема інкорпорації європейських стандартів прав людини. Актуальні проблеми правознавства. Науковий збірник ЮФ ТНЕУ. 2013. Вип. 3. С. 113–120.

ІНФОРМАЦІЯ ПРО АВТОРА

Осауленко Світлана Вікторівна – кандидат юридичних наук, професор, професор кафедри конституційного права Національного університету «Одеська юридична академія»

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

Osauleiko Svitlana Viktorivna – Candidate of Law Sciences, Professor, Professor at the Department of Constitutional Law of National University "Odessa Law Academy"

Osauleiko_sv@ukr.net

